

ІСТОРИЧНА ДИСКУРСОЛОГІЯ В СУЧАСНІЙ ПРОЕКЦІЇ¹

Оксана Ніка,

доктор філологічних наук, професор,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті аргументовано актуальність і перспективність застосування нових підходів до вивчення історії мови, зокрема розвиток історичної дискурсології та історичної прагмалінгвістики. Проаналізовано дослідження з історичної дискурсології: вивчення дискурсивних маркерів, виразників суб'єктивності, локації, структури дискурсу, окремих мовних явищ (наприклад, граматикалізації чи словопорядку) з погляду дискурсу. Встановлено, що завдання історичної дискурсології спрямоване на становлення змінюваності дискурсивних практик, типів дискурсу в діячності.

Схарактеризовано специфіку інтерпретаційності у проповідницькому дискурсі XVII ст. у період зміни дискурсивних практик. Доведено, що інтерпретація автором теми казання охоплювала: а) переклад слова (часто латинського), що пов'язано з цитуванням чи переповіданням латинсько- і польськомовних джерел, які проповідник використовував у нарації, прагнучи навести прецедентні аналогії; б) пояснення значення слова, часто з метою підкреслити вторинне його значення, актуалізоване у проповідницькому сенсі.

Ключові слова: історична дискурсологія, зміна дискурсивних практик, інтерпретаційність, проповідницький дискурс, способи розкриття смислу в дискурсивній діяльності.

Nika Oksana. Historical discourse study in the modern projection. The article justifies the relevance and prospects of application of new approaches to studying language history, namely the development of historical discourse study and historical pragmalinguistics. Multiple approaches within discourse analysis were actively tested on the synchronous level, however, did not become widespread in the course of history. Research on historical discourse study was analyzed: a study of discourse markers, the means of subjectivity manifestation, location, discourse structure, separate language phenomena (for instance, grammaticalization or word order) from the discourse history point of view. It was established that the task of historical discourse study is aimed at identifying the variability of discourse practices and discourse types in diachrony.

Various approaches of historical discourse study in the research of preaching were formulated, which brings spoken language closer to the written one. The peculiarities of interpretation in the 17th century preaching discourse during the period of discourse practice change were characterized. Interpretation stipulates availability of a joint intent, interactive nature, namely the preacher stressing senses and the congregation perceiving them.

It was proved that interpretation of the topic by the sermon author covered: a) translation of an unclear word (often that of Latin origin) due to quoting or retelling Latin and Polish sources the preacher used in his narration when trying to find similar precedents; b) explanation of the meaning of the word, often aimed at stressing its secondary meaning applied for the purpose of preaching. The sensual dominants disclose the topic of the sermon and comply with the system of religious values.

Keywords: historical discourse study, change of discourse practices, interpretation nature, preaching discourse, ways of disclosing the sense in preaching activity.

¹ Видання здійснене у межах українсько-білоруського наукового проекту «Літературно-мовний простір українців і білорусів XVI–XVII ст.: нові підходи і методики аналізу» (№ М/86-2019, Міністерство освіти і науки України) для проведення досліджень на період 2019–2020 років, затверджених додатком до Протоколу одинадцятого засідання Міжурядової Українсько-Білоруської комісії зі співробітництва в галузі науки і технологій.

Вступ. Сучасний науковий пошук розкриває нові можливості застосування методик інших наук до вивчення тексту і дискурсу. Ці мовленнєві феномени домінують у лінгвістичних дослідженнях, присвячених вивченню одного синхронічного зрізу, переважно сучасного, що яскраво простежується в розвитку дискурс-аналізу в різних його модифікаціях. Історична дискурсологія становить новий науковий напрям, який ще не набув поширення в лінгвістичних студіях.

Огляд основних підходів історичного дискурс-аналізу детально розглянула Л. Брінтон у розділі колективної монографії, перше видання якої вийшло 2001 року (Brinton, 2001: 138–160). Дослідниця аналізує досягнення і перспективи історичного дискурс-аналізу, покликаючись на праці з прагмалінгвістики і дискурсології відомих лінгвістів (Brinton, 2001; Fritz, 2001; Köhnen, 2008 та ін.). Щодо перспектив, то цей огляд Л. Брінтон закінчує цитатою з праці К. Калво, яка ще на початку 90-х рр. XX ст. схарактеризувала розбудову історичного дискурс-аналізу в наступних дослідженнях: «Понад двадцять років вивчення дискурсу майже виключно стосувалося синхронного аналізу, <...> оскільки ми більше не можемо вдаватися до виправдання, що дискурсивні дослідження молоді та незрілі, то можемо вважати за потрібне дуже скоро спрямувати свої уми на діахронічні дослідження дискурсу» (Calvo C. (1992: 26) *Pronouns of addressand social negotiation in As You Like It. Language and Literature: Journal of the Poetics and Linguistics Association*, 1, 5–27 цит. за: Брінтон, 2001: 152).

Різні підходи історичної дискурсології спроектовані на вивчення дискурсивних маркерів, виразників суб'єктивності, локації, структури дискурсу, окремих мовних явищ (наприклад, граматикизації чи словопорядку) з погляду дискурсу, зокрема тих засобів, які відсутні в сучасній мові або змінили функції та ін. У загальному сенсі історична дискурсологія вивчає типи дискурсів у діахронічному просторі, зміну дискурсивних практик в їх соціокультурній трансформації. Вивчення змінюваності дискурсів охоплює різночасові зрізи, проте періоди зміни дискурсивних практик уочевиднюють нові вимоги до творення тексту.

Важливим для дослідження історичного простору мови є XVII ст., що оновило формат пізнання – культура – соціум. Особливу увагу в дискурсивному вимірі становлять проповіді: це писемний текст, що розрахований на усне виголошення, тому цілком звичним явищем є інтерпретаційність, спрямована на переконання вірян та їх утвердження у вірі. Зміна проповідницької дискурсивної практики XVII ст.

зумовлена різними чинниками, одними із наслідків дії яких стало використання «нових» джерел, орієнтування на «простомовну» аудиторію та ін.

Про залежність казання XVII ст. від дискурсивної ситуації вказують і «слова» часу війни (6 казань), що вміщені у збірках «Вѣнецъ Хвѣ» (5) та «Огородокъ Маріи Бѣы» (1), проповіді про руських святих (Феодосія Печерського, Володимира, Бориса і Гліба).

Вивчення барокової проповіді найчастіше проводилося з погляду стилістичних засобів і розвитку літературної мови (Зелінська, 2013). Розглядалися окремі дискурсивні категорії та засоби їх вираження – модус (Ніка, 2018: 288–293), локація і метадискурс (Олешко, 2017). Окремий аспект дослідження – порівняння рукописної та стародрукованої збірок А. Радивиловського «Огородокъ Маріи Бѣы» і «Вѣнецъ Хвѣ» щодо редагування рукопису і врахування цієї правки у стародруці (Ніка, 2018: 288–293). Вивчені в них різні типи заміни засвідчують особливості дискурсивної ситуації в Україні впродовж 80-х рр. XVII ст., а відтак і підготовку тексту до його сприйняття в Україні, а також у Росії, як і його (тексту) спрямованість на суспільний запит. Дискурсивні маркери проповіді не розглядалися в плані діахронічному, а також не була проаналізована інтерпретаційність творення проповіді, зокрема, врахування точності сприйняття смислу читачами-вірянами.

Мета статті – розбудова історичної дискурсології, з'ясування специфіки інтерпретаційності в проповідницькому дискурсі XVII ст. у період зміни дискурсивних практик.

Об'єкт дослідження – дискурс як динамічне лінгвоментальне утворення, як культурний патерн, що має спільні та відмінні характеристики в діахронії.

Предмет дослідження – когнітивно-дискурсивні особливості текстотворення, що характеризують проповідь XVII ст.

Джерела дослідження – стародруковані проповіді А. Радивиловського у двох збірках – «Огородокъ Маріи Бѣы» (1676) та «Вѣнецъ Хвѣ» (1688).

Методи і методики дослідження. Методи, які використовуються в дослідженні, – дискурсивний, а також контекстуально-інтерпретаційний, що передбачає прийоми контекстуалізації та інтерпретації. Вони визначають методику аналізу дискурсивних маркерів, що розширюють інтерпретаційність у проповідницькому текстотворенні XVII ст.

Результати й дискусії. Проповідницькі тексти розраховані на усне виголошення, на залучення популярної інформації в бароковому

синтезі, тому вони є вдалим і правомірним матеріалом для виявлення інтерпретаційності як основи проповідницького дискурсу. Інтерпретаційність передбачає наявність спільної інтенції автора тексту і його читача/слухача, інтерактивність. Окремі аспекти інтерпретаційності в цьому типі дискурсу, способи і засоби її досягнення проповідником розраховані на досягнення впливу на реципієнта.

Значна кількість слів, передусім латинських, постала в тексті проповіді з використання «нових» джерел, це одна з ознак так званої «латино-польської проповіді» XVII ст. Передусім інтерпретаційність у прямому сенсі цього слова стосувалася цитованого висловлювання з прецедентних текстів. Звернемо увагу, як проповідник витлумачував смислові доміанти цитати староукраїнською мовою і як у цьому процесі він добирив і пояснював окремі слова, використовуючи дискурсивні маркери. Для цього він міг вдаватися до внутрішньорядкового глосування, тобто в інтерпретаційній частині міг повторювати окреме слово із цитати, фіксувати до нього глосу, а далі використовувати його вже без глосування. Витлумачення значення слова відбувалося в мовленнєвому режимі, що відповідає інтерпретації тексту.

Проповідник, орієнтуючись на когнітивну базу реципієнтів, визначає потребу в актуалізації дискурсивних маркерів у проповідницькому дискурсі шляхом:

–перекладу слова (часто латинського), що пов'язано з цитуванням чи переповіданням латино- і польськомовних джерел, які проповідник використовував у проповіді, бажанням навести прецедентні аналогії;

–пояснення значення слова, часто з метою підкреслити вторинне значення слова, актуалізоване у проповідницькому дискурсі. Такі пояснення є смисловими доміантами проповіді, які розкривають її тему та відповідають системі релігійних цінностей. Пояснення акцентує окремі значущі слова в тексті, а також стосується витлумачення казнодією цитати (чи її фрагмента).

У наративній частині проповідей А. Радивилівський перекладає слова *ин(ъ)флюенція, комплеѣія, меланхоликъ, релация, театръ* та ін. Завдання проповідника полягало в тому, щоб зацікавити вірянина вживанням «нового» слова, зробити його (слово) зрозумілим і «відповідним» бароковій проповіді. Функційна еквівалентність зафіксована маркером *або*.

Так, у наративній частині «Слова ѿ на неделю 5 по бошествомъ Бгго Дха» глосується латинізм *ин(ъ)флюенція*: *ин(ъ)флюенцій албо дѣйствъ не(ѣ)ныхъ* (В., 146). Казнодія не паспортизує «приклад» у проповіді, проте

використання цього слова вказує на залучення до тексту польських і латинських джерел, що часто ставали основою для нарації. Переклад А. Радивилівського не збігається із зафіксованим у словнику Є. Славинецького: *influentia*, вплив, вливання (ЛЛС, 236).

«Слова ѿ на прѣ(д)бнаго и бгоноснаго ѡ(т)ца нашегѡ бавы освященнагѡ» містить у нарації переклад *комплеѣію албо скла(д)но(ст), меланхоликъ албо смѣ(т)ный*. Проповідник інтерпретує релігійні постулати, вдаючись до вчення про чотири типи темпераменту людей. Він добирає/творить «простомовний» еквівалент до запозиченого слова *комплеѣія*. На початку нарації А. Радивилівський перекладає його, далі передає без перекладу, таким чином своєрідно «закріплюючи» вживання іншомовного слова у мовній свідомості православної (і не тільки) аудиторії: *Бсли ктѡ з(ъ) натѣральной комплеѣій албо скла(д)ности ест(ъ) ѡбычаевъ весолыхъ), прѣ(д) очн егѡ кладѣ(т) телесност(ъ), а по(д)часъ и поро(ж)нѣю хвалѣ. Бсли кто з натѣральной комплеѣій естъ меланхоликъ албо смѣ(т)ный, тѣды прѣ(д) очн егѡ кладѣтъ гнѣвъ, незгодѣ, ѡкрѣтенство <...>* (О., 693–694).

Як і в попередній проповіді, А. Радивилівський не паспортизує наведений «приклад». У «Словнику української мови XVI – першої половини XVII ст.» *комплексія* (натура, вдача) характер (СУМ, 14: 217); *мелянхолѣя, меланхолія* 1. (психічне захворювання) меланхолія... 2. Збудник, який викликає психічне захворювання меланхолію (СУМ, 17: 104). Це значення слова *мелянхолѣя* збігається з наведеним у (ЛЛС, 266). Як ілюструє цей приклад із проповіді, еквівалентом до слова *комплеѣія* є *скла(д)но(ст)*, а *меланхоликъ албо смѣ(т)ный*, що відповідає одному з чотирьох типів темпераменту (можливо, відомому казнодії за класифікацією Гіппократа).

У нарації «Слова второго, ѡ пеклѣ» проповідник пропонує глосу до іншомовних слів *театрѣ, релация*: *ѡнъ росказалъ театрѣ албо видокъ збѣдовати* (О., 1118). *Теба(н)чиковѣ новости такового оучинкѣ задивившисѣ, примѣсли, абы поселства своегѡ релацию албо ѡ(т)несен(ъ)е чинилъ* (О., 1118). У ЛЛС *relat(us)*, (о(т)несенъ, о(т)данъ (ЛЛС, 349); *theatru(m)*, *theatridium*, позорище, дивовище (ЛЛС, 397). Для порівняння: слово *релация* фіксує словник Є. Тимченка у значенні *донесение, доклад, отчет* (Тимч., 2: 270).

Складну аналогію вибудовує проповідник у «Слові третемѣ на прѣ(д)бнаго ѡ(т)ца

нишегѡ Антѡніа Печерскагѡ», уславлюючи руського святого. А. Радивилівський інтерпретує смисл малюнка і його підпису, трактуючи символічність щодо Антонія Печерського: *Намаліовалъ еденъ з(ъ) прем(ѣ)ры(х) рої пчелъ выходячій з(ъ) головы лвової, и по(д)писалъ: Ѡ(т) крѣпкаго сладо(ст). в(ъ) сѣой Чѣдотворной Обители Печерской при печерах(ъ) стѣхъ ѡ(т)маліовала Пр(ѣ)тла Бѣа, тоє символом(ъ) албо знаменіе, гды іакѡ з(ъ) главы лвової з(ъ) свѣта сегѡ выходячій пчелы, прп(ѣ)бныхъ моваю, и до Антѡніа стго іакѡ до матки своей летачій положила* (О., 227).

У цьому висловлюванні проповідник глосує латинізм *символом(ъ)* албо *знаменіе*. Його переклад збігається зі словниковою статтею Є. Славинецького: *symbolum, symbola*, *сложеніе, словъ, знаменіе* (ЛЛС, 391).

Отже, «співтворення» проповіді виражається у спільному формуванні смислів казної та вірян у дискурсивній діяльності. Проповідник маркує «новий» джерельний матеріал, пропонуючи читачеві «незвичний» приклад, в якому з'ясовує переклад латинського слова.

Інший спосіб вираження інтерпретаційності – це пояснення значення слова в дискурсивній діяльності. Зрідка обидва способи поєднуються, тобто функціює і переклад, і пояснення значення слова, що має на меті акцентувати деталь розповіді, аби далі підкреслити її символічність, як і всієї проповіді загалом. Наприклад, ці способи поєднуються у «притчі» про смоквоїдку і дрозда, що наводиться у «Глові в на неделю і по Гошествін Бѣгѡ Дѣа». Сене «притчі» полягає в тому, що: *нехай с(ъ) тобою на ты(х) роскошны(х) соло(д)костѣ(х) переставаетъ той, кто горкѡю смерть любит(ъ), а мнѣ лѣпшое естѣ подлое и несмачное поживен(ъ)е; а нежели роскошное и смачное, а небезпечное* (В., 182 зв.). Звідси переклад-пояснення слова *смокви*: *оудайса ты за мною, в(ъ) край жизнѣйшій, гдѣ бѣдемъ ѣсти смокви то естѣ фини швоци соло(д)кѣ, и барзо смачныѣ* (В., 182 зв.). Для порівняння: *смоква* : *фига* (Беринда, 117).

Внутрішньотекстові глоси-пояснення є органічним складником дискурсивної діяльності проповідника. Вони частіше маркуються словами *то естѣ*, поодинокі випадки – з маркером *албо*. Для прикладу наведемо таку глосу до слова *Коліоссѣ албо сто(л)п(ъ) великій сѣнца*. Обравши цитату «Чѣдо выхъ мнѡгимъ», А. Радивилівський уславлює святого у «Глові а. на сѣла и ч(оу)дотворца Хр(ѣ)това Ніколаа». Казнодія вибудовує множинність

смислів у доборі слів із коренем *чоуд-*, починаючи з розповіді про сім чудес світу, до яких належить і *Коліоссѣ*: *а тыи сѣтѣ, рѣка Нилъ, вежа Фаросѣ, мѣры Вавилонскѣ, божница Діанни Богинѣ Бѣфесконѣ, гробѣ Мавзола царѣ Каріи, Коліоссѣ албо сто(л)п(ъ) великій сѣнца 8 Родійчиков(ъ), и обра(з) Іовишо(в)* (О., 696).

У проповіді глоса-пояснення передусім акцентує на релігійних цінностях. У «Глові в. на сѣгѡ великомѣнка и повѣдоносца Гѣвргіа» автор на початку проповіді перекладає слово *скѣделничѣ*: *до домѣ скѣделничѣ, то естѣ гончарскогѡ*. Далі він розкриває смислову домінанту проповіді: *з(ъ) ты(м) же пр(ѣ)рком(ъ) реци мож(ж)е(т)*: *Внѣдохъ в(ъ) домѣ скѣделничѣ, то естѣ в(ъ) нѣо, іакѡ в(ъ) домѣ Бжій <...>* (О., 69).

У глосах-поясненнях уточнюється зумовлене проповідницьким дискурсом слововживання *седмерица, повѣдоносецѣ*: *седмерицею, то естѣ, слѡва се(д)мѣ даров(ъ) Дѣа Бѣгѡ в(ъ) себѣ замикаючій* (О., 66–67); *Бо не ннны(х) Хѣ Оп(ѣ)тѣ в(ъ) нѣѣ до кола сенаторскогѡ припѣцаетѣ, ты(л)ко повѣдоносцевѣ, то естѣ(ъ) ты(х), которій такѣ на(д) дѣшевными, іакѡ и телесными непріятелями удержѡютѣ звѣтазтво* (О., 67).

Глоси до цитат розкривають їх розуміння, що його має підтвердити та закріпити проповідник. Пояснення у межах цитат часто виділяються за допомогою квадратних дужок у тексті, маркуючи цитовану та інтерпретаційну частини тексту: *и для тогѡ мови(т) Павелъ сѣй (глоса на полі–Ти(м): ї.): Всѣ хотѡчій бѣгочестнѡ жити ѡ Хѣ, [то е(ст) розными цнѡтами сѣыми и дарами збогатитисѣ] гоними бѣдѣтѣ* (В., 170 зв.); *тамѣ оуже всѣхъ тѣхъ оудѣтѣ(ъ) зѡлѣ, поневажѣ тамѣ ѡ(т)имѣтѣ Бѣтѣ всѣхъ слѣзѣ [то естѣ всѣхъ скорѣвѣ и печаль,] ѡ(т) очію нашею* (В., 170 зв.).

Висновки. Історична дискурсологія належить до одного з перспективних напрямів досліджень. Різні підходи у межах цього напряму можуть бути об'єднані розумінням змінюваності дискурсивних практик, що передусім визначає XVII ст. Проповідництво цього часу засвідчує таку змінність, зокрема, у розширенні інтерпретаційності. Вивчення перекладу / пояснення слова у проповіді має продовження у встановленні когнітивної бази проповідника та його реципієнтів, акцентування на смислових домінантах текстотворення, його комунікативних параметрах. Перспективи наступних досліджень – у розкритті різних дискурсивних маркерів

проповіді, їх взаємодії в розгортанні дискурсу та еволюції.

Література

Зелінська О. Ю. Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2013. 407 с.
Ніка О. І. Зміна модусу в українських казаннях кінця XVII ст. *Лінгвістичні дослідження: збірник праць Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2018. Вип. 48. С. 288–293.
Олешко Ю. Л. Староукраїнська проповідь XVII ст. у комунікативно-когнітивному вимірі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська мова» / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 18 с.
Brinton L. J. Historical discourse analysis *The Handbook of Discourse Analysis* / D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton (Eds.). Oxford: Blackwell, 2001, pp. 138–160.
Köhnen T. Historical text linguistics: Investigating language change in texts and genres. *English Historical Linguistics*. Vol. 2: Words, Texts and Genres / H. Sauer, G. Waxenberger (eds.). John Benjamin Publishing Company, 2008, pp. 166–187.
Fritz G. Text types in a new medium: The first newspapers (1609). *Journal of Historical Pragmatics*. Vol. 2. № 1. 2001, pp. 69–83.

Джерела

Беринда – Лексикон словенороский Памва Беринди / підгот. В. Німчук. Київ: Наукова думка, 1961. XXXVIII, 272 с. (Пам'ятки української мови XVII ст. Серія наукової літератури).
В. – Радивилівський А. Вѣнецъ Хѣвъ. Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1688. Стародрук НБУВ, Ш. Кир. 59.
ЛЛС – Лексикон латинський Є. Славинецького. *Лексикони Є. Славинецького та А. Копецького-Сатановського* / підгот. В. Німчук. Київ: Наукова думка, 1973. С. 61–420. (Пам'ятки української мови XVII ст. Серія наукової літератури).
О. – Радивилівський А. Огородокъ Маріи Бѣы. Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1676. Стародрук НБУВ, Ш. Кир. 728.
СУМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28 вип. / НАН України, Інститут українознавства імені І. Крип'якевича / Д. Гринчишин та ін. (відп. ред.). Львів, 2008, вип. 14; 2017, вип. 17.
Тимч. – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст.: у 2 кн.; підгот., упоряд., ред. В. В. Німчук, Г. І. Лиса. Київ–Нью-Йорк: Преса України. Пам'ятки української мови. Серія словників, 2002.

References

Berynda – Berynda, P. (1961). *Leksykon slovenoroskyi Pamva Beryndy* [Pamvo Berynda's Slavic Lexicon]. Kyiv: Naukova dumka [in

Ukrainian].
Brinton, L. J. (2001). Historical discourse analysis *The Handbook of Discourse Analysis* / D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton (Eds.). Oxford: Blackwell, pp. 138–160 [in Great Britain].
Fritz, G. (2001). Text types in a new medium: The first newspapers (1609). *Journal of Historical Pragmatics*, 2 (1), pp. 69–83 [in Netherlands].
Köhnen, T. (2008). Historical text linguistics: Investigating language change in texts and genres. *English Historical Linguistics*: Vol. 2: Words, Texts and Genres / H. Sauer, G. Waxenberger (eds.). John Benjamin Publishing Company, pp. 165–188 [in Netherlands].
L. – Nimchuk, V (1973). *Leksykon latynskyi Ye. Slavynetskoho* [Ye. Slavynetskyi's Latin Lexicon]. *Leksykony Ye. Slavynetskoho ta A. Koretskoho-Satanovskoho – Lexicons of E. Slavynetsky and A. Kopetsky-Satanovsky*. Kyiv: Naukova dumka, pp. 61–420 [in Ukrainian].
Nika, O. I. (2018). Zmina modusu v ukrainskyh kazanniah kintsa XVII st. [Modification of the Mode of Ukrainian Sermons of the End of 17th Century]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research* Kyiv: Kharkivskyi natsionalnyi universytet imeni H. S. Skovorody (Vol. 48), (pp. 288–293) [in Ukrainian].
О. – Radyvylovskyi, A. (1676). *Ohorodok Marii Bohorodytsi* [The Garden of Mary Virgin]. Kyiv: Typohrafiia Kyievo-Pecherskoi Lavry, Old-printed book. NBUV, Sh. Kyr. 728 [in Ukrainian].
Oleshko, Y. L. (2017). Staroukrainska propovid 17 st. u komunikatyvno-kohnityvnomu vymiri [Old Ukrainian Sermon of the 17th Century in Communicative and Cognitive Dimension]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
SUM – Hrynchyshyn, D. (Eds.). (2008, 2017). *Slovyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st. [Ukrainian Language Dictionary of the 16th – the First Half of the 17th Century]*. (Vol. 14, 17). Lviv: Instytut ukrainoznavstva imeni I. Krypiakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].
Tymch. – Tymchenko, Ye. (2002). *Materialy do slovyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy 15–18 st. [Materials for the Dictionary of Written and Literary Ukrainian Language of the 15–18th Centuries]*. (Vol. 2). Kyiv-New York: Presa Ukrainy. Pamiatky ukrainskoi movy. Serii slovykiv [in Ukrainian].
V. – **Radyvylovskyi, A.** (1688). *Vinets Khrystov* [The Wreath of Christ]. Kyiv: Typohrafiia Kyivo-Pecherskoi lavry, Old-printed book. NBUV, Sh. Kyr. 59. [in Ukrainian].
Zelinska, O. Yu. (2013). *Ukrainska barokova propovid: movnyi svit i kulturni vytoky* [Ukrainian Baroque Sermon: the Linguistic World and Cultural Origins]. Kyiv: Vydavnychi Dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].